

Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego, jednak studiów nie ukończył¹²¹⁰. Nie wiadomo, jakie były dalsze losy kodeksu, dopiero w XIX w. znalazł się w zbiorach Biblioteki Publicznej przy Uniwersytecie Warszawskim.

Podobnie jak w wypadku duchowieństwa katedralnego i kolegiackiego, również rola duchowieństwa parafialnego w kształtowaniu kultury intelektualnej Polski późnego średniowiecza wymaga ponownego przebadania. Już w 1984 r. Edward Potkowski, w fundamentalnej pracy pt. *Książka rękopiśmienna w kulturze Polski średniowiecznej*, ukazał znaczenie plebanów i ich zastępców w życiu religijnym i intelektualnym zarówno dużych społeczności miejskich, jak i małych wspólnot wiejskich. Niezbędne jest, jak się wydaje, prześledzenie związków łączących to duchowieństwo np. z patronami kościołów parafialnych. Dalsze badania nad strukturą i organizacją parafii pozwolą ukazać skalę zaopatrzenia w niezbędne księgi liturgiczne i duszpasterskie oraz recepcję określonych tekstów w tym kręgu duchowieństwa.

4.5. Rękopisy z kręgu Uniwersytetu Krakowskiego

W przedwojennym zbiorze rękopisów BN wyróżnić należy grupę kodeksów pochodzących z Uniwersytetu Krakowskiego. Wielkość tej grupy jest nieznana, gdyż jedynie na podstawie przytoczonych kolofonów i not proveniencyjnych trudno rozstrzygnąć, czy konkretny rękopis został przepisany i/lub funkcjonował w krakowskim środowisku uniwersyteckim. Fakt posiadania rękopisu przez osobę ze stopniem naukowym, która po studiach mogła pełnić konkretną funkcję kościelną w całym Królestwie, co więcej, studia uniwersyteckie odbywane przez zakonników skutecznie uniemożliwiają podanie dokładnej liczby kodeksów należących do tej grupy. Wyróżniłem zatem tylko dziewięć rękopisów, które można łączyć z Uniwersytetem Krakowskim; w okresie nowożytnym znalazły się głównie w Bibliotece Załuskich (sześć rękopisów)¹²¹¹. Być może część z nich zabrał w czasie swojej wizyty na tym uniwersytecie Józef Andrzej Załuski, o co mieli do niego pretensję akademicy krakowscy. Pozostałe kodeksy w czasach nowożytnych znalazły się w bibliotece poryckiej Tadeusza Czackiego oraz w księgozbiornie biblioteki TWPN. Wreszcie pojedyncze kodeksy studentów i profesorów trafiły do księgozbiorów klasztornych, głównie drogą darów.

1210 *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego*, t. 1, s. 339.

1211 Być może doliczyć należy jeszcze jeden kodeks pochodzenia uniwersyteckiego – kopię dzieł Cyce-rona, którą w 1423 r. posiadał Piotr ze Lwowa, czyli profesor krakowski Piotr Wolfram (zm. 1428) – zob. J. N. FIJAŁEK, *Polonia apud Italos*, s. 43 (tamże literatura). Kodeksu tego, który później znajdował się w Bibliotece Załuskich, nie odnalazłem w zbiorach petersburskich.

Były to rękopisy zarówno przepisane przez studentów i/lub nauczycieli, jak i należące do księgozbiorów akademików. Z reguły kodeksy te zawierały teksty potrzebne w nauce sztuk wyzwolonych oraz prawa kanonicznego, choć zdarzały się również kolekcje kazań czy teksty z zakresu filozofii.

W 1418 r. Stanisław z Kostrzynia przepisał *in universitate* zbiór kazań o świętych na cały rok kościelny nieustalonego autorstwa (Lat.Q.ch.I.29). Być może kopista ten to Stanisław syn Jakuba z Kostrzynia – student immatrykulowany na Wydziale Sztuk w 1414 r.¹²¹² Kodeks zwrócił uwagę Józefa Andrzeja Załuskiego, który zapatrzył go adnotacją, że były to kazania Jana Polaka (*Johannis Poloni*). Niestety, nie jesteśmy w stanie na podstawie lakonicznego opisu określić autorstwa. Początek tekstu: *Adalberti epistola papae. Cum salvator episcopus...* prawdopodobnie został przepisany błędnie. Być może w rękopisie tym były kazania podobne do zbioru w rękopisie praskim (Národní knihovna, sygn. V.C.4), przepisany w latach 1430–1440. Pierwsze kazanie w rękopisie na dzień św. Wojciecha o incipicie: *Cum salvator Christus Ihesus sit anthonomasice [recte: anthonomastice] iustus atque martir* jest autorstwa Jana Husa¹²¹³. Zatem przypuszczalnie w rękopisie krakowskim znajdowałyby się kazania Jana Husa. Co interesujące, w obu kodeksach występowały liczne glosy interlinearne – czeskie w rękopisie praskim oraz polskie w rękopisie krakowskim, z tym że te drugie były, zdaniem Vaclava Flajšhansa, *tak silnie czechizowane, że nie można rozstrzygnąć, czy rzecz jest polska, czy czeska*¹²¹⁴. Aleksander Brückner wspominał także o znajdujących się w oprawie dokumentach z końca XIV w. pochodzących z terenów Czech¹²¹⁵.

Kolejny interesujący kodeks powstał w 1431 r. (Lat.F.ch.III.23). Według kolumny w tym roku ukończył przepisywanie tekstu Idziego Rzymianina *De regimine principum* bakałarz Piotr z Miechowa, następnie kodeks został ozdobiony prawdopodobnie (odczyt w tym miejscu jest niepewny) przez Michała z Kleparza. Rękopis został sporządzony dla magistra Jana z Dąbrówki¹²¹⁶. O księgozbiornie tego profesora wiemy stosunkowo dużo, m.in. z dwóch testamentów sporządzo-

1212 *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego*, t. 1, s. 87.

1213 O rękopisie zob. J. TRUHLÁŘ, *Catalogus codicum manu scriptorum Latinorum qui in C.R. bibliotheca publica atque Universitatis Pragensis asservantur*, t. 1, Pragae 1905, nr 846, s. 345; IDEM, *Paběrky z rukopisů Klementinských. XIX. Nový rukopis sváteční postilly Husovy*, „Věstník České Akademie Cisaře Františka Josefa pro Vědy, Slovesnost a Umění”, 8, 1899, s. 180. Zob. też: *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského...*, *Magistri Johannis Hus Sermones de sanctis*. Nach Handschriften zum erstenmal hrsg. von W. FLAJŠHANS und M. KOMÍNKOVÁ (*Magistri Ioannis Hus Opera omnia*, 3), Prag 1908, s. 307.

1214 V. FLAJŠHANS, *Knihy české*, s. 47.

1215 A. BRÜCKNER, *Neue Quellen zur Geschichte*, s. 511–512.

1216 O Janie z Dąbrówki i jego księgozbiornie zob. m.in. H. BARYCZ, *Dąbrówka (z Dąbrówki) Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 5, Kraków 1939–1945, s. 26–28; W. SZELIŃSKA, *Biblioteki profesorów Uniwersytetu Krakowskiego w XV i początkach XVI wieku* (Monografie z Dziejów Nauki i Techniki, 33), Wrocław i in. 1966, s. 61–77; M. ZWIERCAN, *Komentarz Jana z Dąbrówki*; S. WIELGUS, *Średniowieczna łacińskojęzyczna bibliistyka*, s. 99–101.

nych odpowiednio w latach 1444–1446 oraz przed śmiercią w początkach 1472 r.¹²¹⁷ Pierwszy z testamentów zawierał listę 34 książek, służących Dąbrówce do pracy naukowej i dydaktycznej. Wśród nich znajduje się rękopis określony jako: *Egidius de Regimine principum Vniversitati loco... in Burse pauperum... in libraria collegii Artistarum*. Wydawczyni testamentów – Waława Szelińska – podkreśliła, że był to jedyny rękopis z grupy kodeksów filozoficzno-moralnych, którego nie odnaleziono¹²¹⁸. Równie interesująco przedstawia się kwestia twórców kodeksu – kopisty i iluminatora. Piotr z Miechowa być może jest tożsamy z synem Mikołaja – studentem immatrykulowanym na Wydziale Sztuk Wyzwolonych w 1425 r. – lub, co mniej prawdopodobne, z synem Jana wpisanym na Uniwersytet Krakowski w 1429 r.¹²¹⁹ Pierwszy z nich w 1429 r. uzyskał stopień bakałarza sztuk, co znajduje potwierdzenie w kolofonie rękopisu przepisanego w 1431 r.¹²²⁰ Z kolei Michał z Kleparza to być może syn Franciszka, student immatrykulowany w 1429 r., który uzyskał następnie bakalaureat w 1432 r. i magisterium w 1435 r.¹²²¹ Obaj zostali zakonnikami w klasztorze łysogórskim, pełniąc tam wysokie funkcje: Piotr został prepozytem w Mniszku (1452–1462), zaś Michał z Kleparza opatem¹²²². Zastanawiającym zbiegiem okoliczności jest to, że kodeks znalazł się później w bibliotece klasztoru łysogórskiego.

W połowie XV w. w środowisku akademickim powstał kolejny rękopis, który uległ zniszczeniu w 1944 r. (Lat.F.ch.XVI.18). W 1451 r. kopista Bartłomiej Świrnikowicz z Wilna w bursie ubogich przepisał summę filologiczną: *Liber derivationum* bolońskiego prawnika Hugutia z Pizy. Pisarz tożsamy jest z Bartłomiejem synem Mikołaja z Wilna, wpisanym na Wydział Sztuk w semestrze zimowym 1448 r., który uzyskał stopień bakałarza w 1456 r., a następnie został kanonikiem wileńskim (zm. 1482)¹²²³. Kodeks ten znalazł się w czasach nowożytnych w posiadaniu Grzegorza Puchalskiego, który ofiarował go bibliotece TWPN.

Być może jeszcze jeden kodeks powstał w kręgu uniwersyteckim. Był to rękopis prawniczy przepisany, przynajmniej w części, przez Grzegorza z Miłoszyna (*de Mileszyn*) na zamówienie magistra Henryka ze Strzelc, w kolofonie podano cenę: *za czerwone bothy* (Blumenstok) lub *zlothy* (Hornowska) (Lat.F.ch.II.43). Wobec braku zabytku trudno rozstrzygnąć, która lekcja była poprawna – w piętnastowiecz-

1217 Zob. W. SZELIŃSKA, *Dwa testamenty Jana Dąbrówki. Z dziejów życia umysłowego Uniwersytetu Krakowskiego w połowie XV wieku*, „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”, Seria A, z. 5, 1962, s. 3–40.

1218 Zob. *ibidem*, s. 9, 11.

1219 *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego*, t. 1, s. 127, 147.

1220 Zob. *Księga promocji*, s. 24.

1221 Zob. *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego*, t. 1, s. 145; *Księga promocji*, s. 27, 29.

1222 Zob. M. DERWICH, *Benedyktynski klasztor św. Krzyża, passim*.

1223 *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego*, t. 1, s. 223; *Księga promocji*, s. 44; V. ALIŠAUSKAS, T. JASZCZOŁT, L. JOVAIŠA, M. PAKNYS, *Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.*, Vilnius 2009, s. 67, nr 310 (tamże literatura).

nej polszczyźnie już w 1424 r. odnotowana jest forma czerwony złoty, choć niewątpliwie znacznie dowcipniej brzmi lekcja pierwsza¹²²⁴. Grzegorz z Miłoszyna prawdopodobnie jest tożsamy ze studentem immatrykulowanym na Wydziale Sztuk Wyzwolonych Uniwersytetu Krakowskiego w 1436 r., zaś o Henryku ze Strzelc Opolskich wiadomo, że uzyskał stopień bakałarza w 1417 r., jednak brak informacji o uzyskaniu magisterium. Kodeks ten znalazł się następnie w Bibliotece Załuskich.

Ze środowiskiem uniwersyteckim łączyć można jeszcze inne kodeksy. W semestrze zimowym 1464 r. ówczesny student teologii Mikołaj Rospierski przepisał cztery księgi *Sentencji* Piotra Lombarda (Lat.F.ch.I.293). Rękopis ten znalazł się w czasach nowożytnych w domu jezuitów krakowskich, gdzie stał się łupem Tadeusza Czackiego i trafił do biblioteki w Porycku. Inny kodeks, zawierający teksty gramatyczne (m.in. *Flores grammaticae* Ludolfa z Luchow), został przepisany w 1489 r. przez co najmniej dwóch kopistów w Krakowie: Pawła z Zalesia oraz Tomasza Śródkę (Lat.Q.ch.XVI.6). Paweł z Zalesia to prawdopodobnie student wpisany na Wydział Sztuk Wyzwolonych w semestrze zimowym 1489 r., który uzyskał stopień bakałarza w 1496 r.¹²²⁵ Z kolei Tomasz Śródka (*Srzyotka*) jest być może tożsamy z synem Mikołaja ze Śródki, studentem Uniwersytetu Krakowskiego, immatrykulowanym w 1488 r., któremu jeden z bakałarzy winien był w tymże roku 11 groszy¹²²⁶. Niewątpliwie związki kopistów i samego kodeksu z uniwersyteciem są widoczne, choćby w zapisanej na oprawie rękopisu krakowskiego pochwalce magistra Jana Sakrana z Oświęcimia. Tomasz był kopistą także kodeksu, obecnie przechowywanego w berlińskiej bibliotece, który powstał w Krakowie w latach 1489–1491 i zawierał teksty filozoficzno-astronomiczne, m.in. *Tractatus de modis significandi*, przepisany w 1489 r. przez Tomasza Śródkę (*Srzyjiothka*), być może w szkole św. Szczepana w Krakowie (*ad sanctum Stephanum*)¹²²⁷.

Oprócz rękopisów powstałych w środowisku Uniwersytetu Krakowskiego uwzględnić należy również książki, które znajdowały się w księgozbiorach studentów i profesorów i były przez nich ofiarowywane różnym instytucjom kościelnym. Zaobserwować można interesującą tendencję ofiarowywania książek zakonem albo nowym, albo dość radykalnym w podejściu do życia monastycznego, np. bernardynom i kartuzom. Książki darowywane były jednak również zakonom mniszym, głównie z regionu Małopolski (np. Łysa Góra)¹²²⁸. Można to interpretować tym, że

1224 Zob. *Słownik staropolski*, t. 1, z. 6: *Czełuś-Ćwirtnia*, red. K. NITSCH i in., Warszawa 1955, s. 372.

1225 Zob. *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego*, t. 1, s. 481; *Księga promocji*, s. 95.

1226 Zob. *Metryka Uniwersytetu Krakowskiego*, t. 1, s. 475; *Acta rectoralia*, nr 1150.

1227 Berlin, Preussischer Kulturbesitz, sygn. Ms. Lat.qu. 183 – opis rękopisu zob. R. SCHIPKE, *Die lateinischen Handschriften in Quarto der Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz Berlin*, t. 1: *Ms.lat.quart. 146–406* (Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz. Kataloge der Handschriftenabteilung, Reihe 1: Handschriften, 6/1), Wiesbaden 2007, s. 171–175.

1228 O ofiarodawcach książek z kręgu uniwersyteckiego kartuzom w Lechnicy zob. S. SROKA, *Kartuzi w Lechnicy*, s. 137–143.

często uczeni krakowscy utrzymywali kontakty osobiste z zakonnikami, z którymi niegdyś razem studiowali lub którzy byli ich uczniami.

Jak już wcześniej wskazywałem, rękopisy z przedwojennego zasobu BN zawierały często informacje nieznanne w literaturze, zmieniające punkt widzenia w różnych kwestiach. Jedną z takich niespodzianek jest rękopis należący do profesora teologii Macieja z Kobylina (zm. 1492). Maciej posiadał bogaty i interesujący księgozbiór, złożony z rękopisów teologicznych, filozoficznych, prawniczych i medycznych¹²²⁹. Swoje książki przekazywał dożywotnio przyjaciołom z zastrzeżeniem, aby po ich śmierci znalazły się w bibliotece uniwersyteckiej¹²³⁰. Podobnie jak wielu innych profesorów uniwersyteckich, Maciej z Kobylina ofiarowywał również książki zakonnikom. Już na początku XX w. przytaczany był w literaturze fakt ofiarowania przez Macieja w 1490 r. kartuzom w Lechnicy kodeksu zawierającego pisma Grzegorza Wielkiego, Hieronima, Tomasza z Akwinu oraz wygłoszoną w Bazylei antyhusycką mowę soborową Jana de Palomar, przepisanego przez kilku kopistów (Jana z Łabiszyna w Olkuziu, Jana *Smyalka*, syna Piotra z Kościana) ok. 1440 r.¹²³¹ Nieznany jednak pozostawał fakt przekazania na mocy testamentu bernardynom w Krakowie rękopisu przepisano częściowo w 1464 r. przez Pawła z Kłodawy (Lat.F.ch.I.285). W literaturze dominował pogląd, że całą swoją bibliotekę (oprócz kodeksu lechnickiego) Maciej przekazał Uniwersytetowi Krakowskiemu. Faktycznie, obecnie w zbiorach biblioteki znajduje się 13 rękopisów i 5 inkunabułów pochodzących z księgozbioru Macieja z Kobylina, jednak znaczna ich część to książki ofiarowane młodszymi kolegom *ad usum vitae*¹²³².

W księgozbiórach klasztornych znalazły się także rękopisy należące do innych profesorów krakowskich, np. doktor dekretów i pięciokrotny rektor uniwersytetu Jakub z Zaborowa (zm. 1449) w testamencie ofiarował co najmniej dwa rękopisy benedyktynom świętokrzyskim (Lat.F.ch.I.54, Lat.F.ch.I.84).

Jeszcze inne kodeksy trafiały do klasztorów przekazywane przez studentów, którzy albo byli odbywającymi studia zakonnikami, albo też wybierali klasztor już po odbyciu studiów uniwersyteckich. Wspomniałem wyżej o Piotrze z Miechowa i Michale z Kleparza, którzy po studiach wstąpili do zakonu benedyktynów i pełnili ważne funkcje klasztorne. Inny student, Jan syn Marcina z Szydłowa,

1229 O księgozbiórze Macieja zob. W. SZELIŃSKA, *Biblioteki profesorów Uniwersytetu Krakowskiego*, s. 96–101.

1230 Zob. M. HORNOWSKA, H. ZDZITOWIECKA-JASIEŃSKA, *Zbiory rękopiśmienne*, s. 185–186.

1231 Opis rękopisu zob. L. MEZEY, *Codices latini medii aevi Bibliothecae Universitatis Budapestinensis* (Bibliotheca Universitatis Budapestinensis, Catalogus Manuscriptorum, 1), Budapest 1961, s. 103–104. O rękopisie zob. J. N. FIJAŁEK, *Mistrz Jakób z Paradyża*, t. 2, s. 73, przyp. 1; W. SZELIŃSKA, *Biblioteki profesorów Uniwersytetu Krakowskiego*, s. 96–101; A. J. FODOR, *Die Bibliothek der Kartause Lechnitz in der Zips vor 1500 (Geschichte und Buchbestandsrekonstruktion)*, [w:] P. DEZSÉNYI SZEMZŐ, L. MEZEY (red.), *Armarium. Studia ex historia scripturae, librorum et ephemeridum*, Budapest 1977, s. 13; S. SROKA, *Kartuzi w Lechnicy*, s. 140.

1232 Zob. J. ZATHEY, *Biblioteka Jagiellońska*, s. 111–112; S. WIELGUS, *Średniowieczna łacińskojęzyczna bibliistyka*, s. 128–129.

fesora prawa kanonicznego na uniwersytecie, doktora dekretów i plebana kościoła w Irządzach (zm. 1452).

Zdarzały się jednak również, choć znacznie rzadziej, przypadki odwrotne, gdy do biblioteki uniwersyteckiej trafiały rękopisy z innych ośrodków. Przykładem może być kodeks powstały w plockim kręgu katedralnym (Lat.F.ch.II.219). Rękopis ten zawierał m.in. mowy wygłoszone w czasie soboru bazylejskiego, przepisane jeszcze w jego trakcie w 1433 r., na polecenie kustosa plockiego Jana. Prawdopodobnie kodeks ten co najmniej w części stanowił wzorzec (*exemplar*) innego kodeksu należącego do kanonika i kaznodziei plockiego Jakuba z Piotrkowa, w późniejszym okresie również rektora Uniwersytetu Krakowskiego¹²³⁵. Książki ofiarowali uniwersytetowi także duchowni z kręgu parafialnego. Przykładem może być przytoczona wyżej darowizna dokonana w 1454 r. przez plebana trębaczowskiego Gotarda syna Adama z Krzepic, który przekazał na ręce ówczesnego rektora, Benedykta Hessego, dwa kodeksy z tekstem *Secunda secundae* Tomasza z Akwinu. *Nota bene* związki Gotarda z Uniwersytetem Krakowskim przejawiały się również w opiece nad jednym z magistrów – Jan z Wielunia określił się w liście do Gotarda jako sługa teraz i na wieki (*vester servitor nunc et semper*)¹²³⁶.

4.6. Rękopisy z kręgu ludzi świeckich

Na duże znaczenie miast w rozwoju kultury piśmiennej w Polsce późnego średniowiecza wskazywał wielokrotnie Edward Potkowski. Podkreślał on funkcjonowanie książki nie tylko w kręgu kościelnym, ale również świeckim, jak też wyróżniał grupę zawodowych wytwórców książek – katedralisów¹²³⁷. Problemy związane z kulturą piśmienną miast i mieszczan w Polsce późnego średniowiecza zostały ostatnio gruntownie opracowane przez Agnieszkę Bartoszewicz, która zajęła się nie tylko produkcją książek miejskich (ławniczych, radzieckich itd.), ale także ich twórcami: kręgiem pisarzy miejskich, notariuszy i katedralisów¹²³⁸. Ten krąg twórców i użytkowników książek zasługuje na szczególną uwagę, również z racji posiadanych przez nich książek.

1235 Zob. A. RADZIWIŃSKI, *Pralaci i kanonicy kapituły katedralnej plockiej*, t. 2, s. 61–63.

1236 Kraków, BJ 1723; zob. W. WISLOCKI, *Katalog rękopisów*, cz. 1, s. 416.

1237 Zob. E. POTKOWSKI, *Książka rękopiśmienna, passim*; IDEM, *Książka w mieście polskim schyłku średniowiecza*, [w:] IDEM, *Książka i pismo w średniowieczu. Studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej*, Pułtusk 2006, s. 75–88; IDEM, *Kultura piśmienna w małych miastach polskich. Opatów, Pniewy*, [w:] IDEM, *Książka i pismo w średniowieczu. Studia z dziejów kultury piśmiennej i komunikacji społecznej*, Pułtusk 2006, s. 89–118; IDEM, *Zawodowi wytwórcy książki*, s. 119–144.

1238 Zob. A. BARTOSZEWICZ, *Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012. Na krąg miejski jako ważny element kultury piśmiennej w Polsce późnego średniowiecza wskazywał Edward Potkowski – E. POTKOWSKI, *Książka rękopiśmienna, passim*.